

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 15.06.23

Om leksikonet: https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/om_leksikonet.pdf

Almanakk

(_sjanger) En utvidet kalender som fungerer som en liten oppslagsbok (og eventuelt notisbok). Inneholder alltid en kalender (oversikt over dager, uker og måneder), men også mer, f.eks. forklaringer om astronomiske fenomener og oversikt over festdager. Det er en av de mest utbredte sjangrene gjennom tidene. Det har blitt hevdet at ordet “almanakk” stammer fra det arabiske “al-manakh”, som skal ha betegnet en kalendertavle (Faulstich 2002 s. 158). I middelalderen var en almanakk det samme som en astronomisk kalender (Rehm 1991 s. 6).

“The almanac, also known as ‘almanack’ and ‘almanach’, was first termed in the 1200’s by Roger Bacon. There has been a debate on which language the word comes from. Up to date, the origin remains a question, although experts find Spanish Arabic traces, specifically with the word al-manakh, which originally relates to a set of astronomical tables.” (<http://www.differencebetween.net/science/difference-between-almanac-and-atlas/>; lesedato 07.01.19)

“Originally, a book introduced by the Moors to Spain, listing the days, weeks, and months of the year and providing information about festivals, holidays, astronomical phenomena, etc. In modern usage, an annual compendium of practical dates, facts, and statistics, current and/or retrospective, often arranged in tables to facilitate comparison. Almanacs can be general (example: World Almanac and Book of Facts) or related to a specific subject or academic discipline (Almanac of American Politics). Information Please is an example of a modern online almanac.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

Et kalendarium er den delen i en almanakk viser inndelingen i årets dager osv. (Nystuen m.fl. 2008 s. 105). En almanakk inneholder vanligvis kalender, minnedager m.m. for *neste* kalenderår (en almanakk med år 1999 i tittelen er altså sannsynligvis trykt og utgitt i 1998).

På engelsk kalles en “computus text” et “medieval manuscript or early printed book devoted to the calculation of time and/or date. The category includes calendars, Easter tables, almanacs, and various astronomical/astrological texts used in medicine and for other purposes, often illustrated with diagrams. Some were

designed to be portable (see vade mecum).” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

En *Kongelig almanakk*, trykt i Frankrike i 1754, inneholder blant annet fødselsdatoene til kongelige menn og kvinner i Europa (Sourget 2006 s. 410). Under den franske revolusjonen ble det spredt både revolusjonære almanakker (f.eks. *Far Gérards almanakk*, 1792) og antirevolusjonære (f.eks. *Presten Maurys almanakk*) (Didier 1989 s. 10-11). En teateralmanakk på 1700-tallet oppga spilledatoene for ulike oppsetninger ved et teater gjennom et teater-år, i tillegg til bilder (kopperstikk) av skuespillere og fra skuespill, samt korte biografiske tekster (Faulstich 2002 s. 160-160).

En almanakk var tradisjonelt i så lite format at den var lett å ha med seg som reiselektyre, ja til og med under spaserturer og i selskapslivet (Faulstich 2002 s. 162). Fra 1700-tallet inneholder noen almanakker en del skjønnlitterære tekster (Rehm 1991 s. 6). Det finnes også eksempler der nesten alt innholdet er litterært. De tyske 1700- og 1800-tallsforfatterne Jean Paul og E. T. A. Hoffmann fikk en vesentlig del av sin inntekt gjennom å skrive for almanakker (Faulstich 2002 s. 161).

En almanakk kunne på 1700-tallet ha samme funksjon (til sammen) som en kalender, reiseguide, sangbok, notisbok, anmelderorgan, biografisk håndbok, slektsoppslagsverk, barnebok, motekalender, populærvitenskapelig kompendium og yrkesrådgiver (Faulstich 2002 s. 162). Almanakker rommet ofte lesestoff som gjorde at vanlige mennesker kunne øke sin leseferdighet og sine kunnskaper. Almanakker, kalendere, moralske tidsskrifter osv. bidro til å skape mer dannede, selvbevisste mennesker og inneholdt slik sett “sosialt tennstoff” (Plachta 2006 s. 85) i standssamfunnet.

I siste halvdel av 1800-tallet ble det i Tyskland solgt almanakker rettet til kvinner (Brackert og Lämmert 1976 s. 53).

Almanakker har alltid fungert som oppslagsverk, men det har spesielt fra 1900-tallet også blitt produsert almanakker som fungerer som årbøker for en næringsvirksomhet, en sport, en hobby eller lignende.

De eldste trykte almanakkene er fra midten av 1400-tallet og er medisinske, med råd om årelating osv. (Rehm 1991 s. 6). Almanakker i renessansen kunne inneholde f.eks. kristne bønner, opplysninger om kompost, astrologiske påstander, medisinske råd, ballader og moralske, oppbyggelige fortellinger. Også i senere perioder har almanakker ofte rommet informasjon som skal være nyttig for vanlige menneskers dagligliv, i tillegg til kalender, f.eks. råd om jordbruk, astronomiske fakta (nyttig for bønder i eldre tider), astrologiske spådommer, fromme fortellinger og lignende.

Mange almanakker gjennom tidene har tatt med forskjellige spådommer og varsler/ advarsler. Den franske astrologen Nostradamus publiserte sine første profetier i en almanakk i år 1550. Almanakker var et middel til å få i hvert fall en anelse om hva framtiden ville bringe, enten det gjaldt været eller krig og hungersnød.

“Almanacs regularly included useful information such as the dates of markets and fairs, market towns, post roads, tables of distances, accounts tables, medical and farming advice, regnal tables [= lister over f.eks. konger] and other chronologies. There were specialized almanacs for different occupational groups, including chapmen’s almanacs, and almanacs adapted to particular localities. They also included astrological information and prognostications right throughout the period, even though as a belief system astrology was increasingly subject to mockery and satire, sometimes within the almanacs themselves. The Stationers’ Company held a patent monopoly right, granted by the crown, for the printing of almanacs up until 1775. They represented a highly profitable form of publishing and were produced in very large numbers, running into hundreds of thousands of copies annually. [...] The names associated with popular almanacs, such as “Poor Robin”, “Cardanus Rider”, and “Old Moore”, recur continually but that does not necessarily mean that the contents remained static. Although there was much recycling of material, there was also room for innovation, especially the introduction of new practical, educational, and scientific information.” (Atkinson og Roud 2017)

“*The Household Words Almanac* was a fourpenny calendar and factual guide to annual, seasonal, domestic, and national affairs, illuminated with decorative woodcuts, devised and first compiled by Henry Morley for the year 1856. It was intended to join the parent publication and its monthly supplement, *The Household Narrative of Currents Events*, to complete a suite of publications that would form a comprehensive, cheap, and widely-available compendium to the life of the times. [...] the *Almanac* emphasized the cyclical nature of life.” (<https://www.djo.org.uk/household-words-almanac.html>; lesedato 16.05.22)

“I desember 2011 sto følgende å lese i VG: “Bare Bibelen er mer solgt enn den lille almanakken i lommeformat som kom ut første gang i 1814. Almanakken kan ha solgt i nærmere ni millioner eksemplarer siden, og selger fortsatt. Det sies at Bibelen og Almanakken var de to eneste bøkene mange nordmenn hadde og brukte.” [...] Sikkert fra W. P. Sommerfeldt (red.): *Den norske almanakk gjennom 300 år* (1944). [...] VG opplyser at et toppår for almanakken trolig var 1933. Da ble almanakken solgt i hele 273 000 eksemplarer, og så sent som i 1984 var salget 115 000. Årets utgave av almanakken er trykket opp i vel 60 000 eksemplarer. Dette er en markert nedgang i forhold til salget for noen tiår siden, men det er likevel et betydelig salg på bakgrunn av internett og at en konkurrerende almanakk er gitt ut siden begynnelsen av 1990-tallet.” (Bull 2013)

“For 100 år siden uttalte en sogneprest at “ingen bok, intet skrift trenger således ned i folket som almanakken, og den får en betydning som intet annet”. Med den

betydelige utbredelse som almanakken i alle år har hatt, har den vært velegnet for å spre informasjon og kunngjøringer til folk. I tillegg til å gi opplysninger om soloppgang og solnedgang, månens gang, stjernehimmel og andre astronomiske data, har almanakken derfor også inneholdt annen informasjon. [...] Almanakken har inneholdt mange matnyttige artikler – matnyttig i både bokstavelig og overført betydning. Fra slutten av 1700-tallet – da almanakken for Norge ble utgitt i København – finner vi årlig artikler om rotfrukter – spesielt poteten. Det er artikler som “Om Kartofler” (1791), “Underretning om Omgangsmaaden med at bevare Kartofler fra Forraadnelse, især med Hensyn til at føere Heste med dem” (1802), “Om Kaalrabi under Jorden” (1793), “Om Poteters eller Kartoflers Avl, Brug og Nytte” (1804), “Om Dyrking af Rodvexter og Potætes og deres Opbevaring” (1810). Poteten var et viktig tilskudd til kostholdet, og den “oplyste norske bonde erkjender hvor vigtigt det er for Landets Huusholdning at forøge Brødmidlerne” som det heter i 1810-artikkelen. Da Christopher Hansteen i 1813 ble redaktør for almanakken i Norge, forsvinner dette opplysningsstoffet til fordel for mer astronomisk stoff. Fra 1863 overtar C.F. Fearnley som redaktør av almanakken, og med ham som redaktør kommer gradvis annet stoff enn astronomi med. Inn kommer også nå mange artikler om dyrking av vekster, men poteten har veket for “Dyrkning af Bringeber” (1878), “Dyrkning af Karve og Karvekaal” (1884), “Aspargesdyrkning” (1886), “Lidt om Havedyrkning” (1879 og 1880) og “Lidt om Træplantning” (1881). Som Kaare Aksnes har berettet, hadde de gamle almanakkene opplysninger om været. Almanakken ble mange steder rett og slett kalt “Værboka”. Det var månens stilling man mente påvirket været.” (Bull 2013)

“Ein almanakk er ei liste over årets dagar ordna etter månader og veker med oppføring av dei viktigaste astronomiske fenomena, kyrkjelege og borgarlege festdagar og meir til. Norske almanakkar har kome ut årleg sidan 1804. Våre almanakkar er ei vidareføring av egyptiske og romerske solkalendrar, medan muslimar og jødar nyttar framleis månekalendrar. Den første norske almanakken vart trykt av Tyge Nielssønn i 1643, men den som har sett størst preg på almanakken vår er Christopher Hansteen. Han var redaktør for almanakken i heile 47 år frå 1815. Kaare Aksnes var redaktør i Almanakk for Noreg frå 1983 til 2003.” (<https://www.festspela.no/iaa/no/>; lesedato 16.11.18)

Den danske trykkeren Tyge Nielssøn ble den første trykkeren i Norge. Han etablerte ca. år 1630 et trykkeri i København. Han kom trolig til Norge i 1643. Sju små skrifter ble trykt i 1643-44, den største en almanakk for året 1644 (Davidsen 1995 s. 224). “I 1643 ble det i Christiania trykt en uanselig, liten bok (8 cm x 10 cm) – *Allmanach 1644*. Denne første norske almanakken ble 350 år senere, i Bokåret 1993, hedret som den første boka trykt i Norge. Forfatteren og trykkeren var danske *Ulf Tyge Nielssøn*. Dette var nærmest for en piratalmanakk å regne, for han hadde ikke innhentet kongelig konsesjon for utgivelsen. Almanakken inneholdt en oversikt over måneder og ukedager benevnt med bokstavene a til g. I stedet for oppgangs- og nedgangstider for sola, månen og planetene ble deres aspekter, det vil si stilling i forhold til hverandre og Dyrekretsens 12 hus, angitt med egne symboler.

På disse aspektene ble astrologiske spådommer og værprognoser basert. De astrologiske symbolene og aspektsymbolene ble beholdt i almanakken like til 1921. En tredel av Nielssøns almanakk består av et *prognosticon*, som angir været for hver måned. Religiøse høytider og hendelser i tilknytning til bibelske personer og martyrer er også markert. Med hver måned følger en formaning, for eksempel for august: *I denne Maanet er det icke gaat at affvenne gamle Børn fra Vin eller Øll.*” (professor Kaare Aksnes i *Apollon: Forskningsmagasinet* nr. 1 i 2011 s. 26)

“Først i 1678 utkom den neste norske almanakken. Den var trykt i Christiania av *Hans Hoff*. Deretter måtte man i Norge nøye seg med danske almanakker like fram til 1804, da professor *Thomas Bugge* beregnet én almanakk for Christiania og én for Trondhjem. [...] Almanakker fra årene 1892-1920 fra gården Hodalen nordre i Tolga, [har av eierne blitt] samlet og festet i et omslag av skinn.” (Kaare Aksnes i *Apollon* nr. 1 i 2011 s. 26-27)

“Almanakk for Norge/Almanakk for Noreg har en forhistorie som går tilbake til 1643. Det året utgav Tyge Nielssøn en norsk almanakk for året 1644. Dette var faktisk den første ‘boka’ som ble trykt i Norge. Dette ble minnet 350 år senere under Bokåret i 1993. Etter 1644 måtte vi nøye oss med danske almanakker helt fram til 1804, bortsett fra en norsk almanakk for 1678. Fra 1804 har det kommet ut norske almanakker hvert år, fra 1814 redigert i Norge. Nest etter Bibelen og salmeboka var almanakken lenge den viktigste trykksaken i Norge. Fortsatt har almanakken svært mange trofaste lesere.” (<https://www.mn.uio.no/astro/tjenester/publikum/almanakken/> ; lesedato 27.09.18)

“Før Christopher Hansteen sørget for å gi Norge én felles tidssone, var almanakken uunnværlig som kilde til lokaltiden rundt om i landet. Den lille boka var lenge landets mest leste, ved siden av bibel og salmebok. [...] I skjebneåret 1814 kom vitenskapsmannen *Christopher Hansteen* (1784-1873) til Christiania fra Danmark for å begynne i en lektorstilling i matematikk ved universitetet. [...] Hansteen mistet nesten jobben da han i almanakken for 1828 etter årsangivelsen føyde til “Efter Constitutionens Indførelse 17. Mai 1814, det 14-de”. Året før hadde 17. maifeiringen skapt mye brudulje, og dette hadde harmet Karl Johan. Neste år måtte Hansteen krype til korset og forandre ordlyden til “Efter Constitutionens Indførelse og Kongerigerne Norges og Sveriges Forening under en Felles Konge”. Denne formuleringen ble beholdt like til Norge ble løsrevet fra Sverige i 1905.” (Kaare Aksnes i *Apollon* nr. 1 i 2011 s. 26-27)

“Bibelen og salmeboka var dei vanlegaste bøkene i norske heimar på 1800-talet. Men kva for ei trykksak låg på bronseplassen? Universitetets almanakk. [...] Norske almanakkar har kome ut årleg sidan 1804. Dei fyrste åra blei almanakken berekna av den danske astronomiprofessoren Thomas Bugge, som hadde ansvaret for dei danske almanakkane. I 1814 fekk Bugge hjelp av Benoni Aubert, og almanakken blei trykt i Noreg for fyrste gong. Året etter tok det nye norske universitetet og lektor i matematikk, Christopher Hansteen, over oppgåva. Han blei

sitjande som redaktør til 1862 – i heile 47 år. Meir enn nokon annan har Hansteen sett preg på den norske almanakken. [...] Ein almanakk er ei liste over årets dagar ordna etter månader og veker med oppføring av dei viktigaste astronomiske fenomen, kyrkjelege og borgarlege festdagar og meir til. Det viktigaste i almanakken er kalendariet – tabellar over tidene for når månen og sola står opp, det same med planetane Venus, Mars, Jupiter og Saturn. Planetanes gang mellom stjernene er vist på himmelkart. Fullmåne, nymåne, jamdøgn og solkverv er òg berekna i hovudkalendariet. [...] Heilt frå 1815 vart det laga to utgåver av almanakken: ein sønnafjells berekna for Christiania og ei nordafjells berekna for Trondheim. Hansteen og rekneassistentane hans berekna solas og månens posisjon for kvar dag i året. Einaste utstyr dei hadde til å hjelpe seg, var ein logaritmetabell.” (Anne Vaalund i <https://www.muv.uio.no/uio-historie/fag/matematikk-naturvitenskap/fysikk/almanakk-for-noreg.html>; lesedato 16.10.18)

“Før Hansteen vart redaktør hadde almanakken med folkeopplysande artiklar om jordbruk: mellom anna om potetdyrking, hestekjøtt og fjøskonstruksjon. Hansteen prioriterte heller astronomiske emne. Almanakken måtte ikkje ese ut – det var viktig å halde kostnadene nede så alle skulle ha råd til trykksaka. Da Malling fekk forlagsrett til almanakken, vart Norsk folkekalender som eit følgje til almanakken. I Norsk folkekalender skreiv Hansteen kvart år opplysande artiklar om astronomiske tilhøve. Da C.F. Fearnley tok over som redaktør etter Hansteen, kom det andre stoffet gradvis attende. Mykje var statistikk knytt til forskjellige emne: geografiske og demografiske fakta, eksport og import, post, telegraf og jernbane. På 1870-talet kom det òg folkeopplysande artiklar, mellom anna råd om fyrstehjelp ved drukning. [...] Almanakken skulle tradisjonelt innehalde spådommar om vêret. Så mykje som ein tredel av almanakken var spådommar om vêret knytte til månefasar og månens stilling. Hansteen ville ha spådommane ut av almanakken, men dette sette universitetsleiinga seg imot. Dei var redde for salstalet. Pussig nok blei ikkje spådommane skifta ut med vêrstatistikk før Fearnley tok over som redaktør. [...] Kom og selg! Sidan almanakken var i kvar ein heim blei det med tida vanleg å ta inn kunngjeringar av ymse slag. Universitetet meldte at dei ville kjøpe oldsaker og myntar, etnografiske kuriosum og skjeldne dyr. Andre museer og statlege institusjonar fekk òg sleppe til med same type kunngjeringar. [...] I tillegg til viktige merkedagar i løpet av kalenderåret har almanakken gjeve oversikt over andre aktuelle fakta. Frå 1875 og langt inn på 1900-talet vart det publisert ein tabell der gamle måleiningar blei omsett til dei offisielle einingane. Samstundes blei portotakstar innlema; litt seinare reglar for telegrafering og telefontakstar. Når Noreg fekk ei offisiell normaltid blei denne kunngjort i almanakken. I dag har almanakken oversyn over dei viktigaste heilagdagane til fleire verdsreligionar.” (Anne Vaalund i <https://www.muv.uio.no/uio-historie/fag/matematikk-naturvitenskap/fysikk/almanakk-for-noreg.html>; lesedato 16.10.18)

“Jacob Dybwad (1823-1899) var den sjette i søskenflokket av Jacob Erasmus Dybwads barn. Etter studietiden oppholdt han seg flere år i utlandet (Berlin, Leipzig, Paris) for å utdanne seg til bokhandler. [...] kom han hjem og begynte i

broren Christopher A. Dybwads bokhandel, som han overtok under eget navn i 1852. Virksomheten omfattet også et forlag som utga Den norske almanakk i 1877-1898.” (<http://www.dybleg.no/6-2/historie/bokhandler-jacob-dybwad/>; lesedato 07.09.18)

“Ubehagelige overraskelser kunne ramme den bonde som stolte på almanakkens værprognoser under høyonna: “Ein dag i vinna saag vere saa ymse ut, so dei visste ikkje om dei skulde kaste ut høyet eller ikkje. Men i alnakka stod det at det skulde vere klaarver den dagen, og so kasta han ut høyrukan’ nedover heile lia, og vel hadde dei faatt høyet utover vart det regn. Daa gjekk han inn, tok alnakka og kasta paa varmen. “Du ska itte ligge i sperrhyll’n mine du, din lugarfant! sa han”.” [...] Sitert fra Jostein Fet, *Lesande Bønder: Litterær kultur i norske allmugesamfunn før 1840* (1995) [...] Men selv om værspådommene gikk ut, fungerte almanakken fortsatt som en “værbok”. Mange mente å kunne forutsi været ut fra konstellasjonene mellom stjerner, sol og måne [...] Fra slutten av 1870-tallet inneholder almanakken en kort oversikt over hvert års viktigste begivenheter hjemme og ute samt en oversikt over hvert Stortings lovgivning. Siden almanakken produseres året før dens årgang, blir ikke årsoversiktene helt “up to date”. Årsoversiktene følger ikke kalenderåret, men går fra 1. juli til 30. juni året etter. Det begivenhetsrike året 1905 blir det derfor berettet om i to årganger av almanakken. Første halvdel av 1905 får vi høre om i 1906-utgaven, men andre halvdel av 1905 kommer først i 1907-utgaven. Senere følger årsoversikten kalenderåret, men da blir det et enda større etterslep. Årsoversikten for 1930 får vi således først i 1932-årgangen.” (Bull 2013)

“En liten notis som går igjen i nesten hver årgang av almanakken er “Anvisning til Behandling af skindøde Drukne”, som det heter i 1877, og “Kunstig åndedrett” i 1950-årene. I *Den norske almanakk gjennom 300 år* skriver Fredrik Grøn om denne gjenganger: “Hvis vi et øyeblikk reflekterer over, hva vel grunnen kan være til denne seige vedholden av reglene for behandling av drukne, ligger det naturligvis nær først å tenke på de mange drukningsulykker, som inntreffer årlig i Norge. Tanken har vel da vært den, at almanakken som den folkebok den var og fremdeles er, måtte være den nærmeste bok å gripe til for å finne veiledning. Man har gått ut fra, at almanakken var å finne overalt, selv i de fattigste hjem.” (s. 136) Almanakkens utbredelse, at den var “å finne overalt”, er også bakgrunnen for andre kunngjøringer som ble inntatt i almanakken. Fra 1870 etterlyser Riksarkivet gamle dokumenter, og det samme gjør Universitetets museer: “*Universitetet* kjøber gamle nordiske Mynter, og betaler for saadanne, som ere 400 Aar gamle, eller ældre, meget mer end Metallets Værd. Ligeledes for Oldsager. Mærkværdigheder til Oplysning om fremmede Lande og Folkeslag, som Reisende og Söfolk kunne erhverve, modtages med Taknemlighed og betales, forsaavidt Prisen ikke staar i Misforhold til de bevilgede Midler.” Noen år senere føyer Den zoologiske Samling seg til listen og kunngjør at de “modtager med Taknemlighed eller kjøber sjeldne indenlandske Dyr”. Den zoologiske Samlings “Efterlysninger” blir etter hvert mer og mer spektakulære. I 1889-almanakken heter det: “Universitetets zoologiske

Musæum (Bestyrer Prof. Collett) modtager med Taknemmelighed eller kjøber sjeldne indenlandske Dyr. Ethvert Udlæg til Indkjøb, Fragt etc. erstattes paa Forlangende; de fleste Dampskibsførere beforder velvillig Musæets Sendelser fragtfrit. Af større indenlandske Dyr kjøbes især Jerve, Bævere samt alleslags Sæler (Undtagen den almindelige Stenkobbe); Craniet maa medfølge, ligesom Angivelse af Dyrets Længde og Tykkelse bag Forlemmerne. Ligesaa kjøbes Skjelettet af Delphiner (Springhvale). Strande saadanne Dyr, bedes Bestyreren telegrafisk underrettet. Af Fugle kjøbes især Ørne, Rypefalke og store Ugler; af Fiske især Dybvandsfiske. Skibsførere ville paa Forlangende erholde Blikkar med Spiritus til Opbevaring af Fiske eller andre Dyr fra fremmede Verdensdele.” (Bull 2013)

“Fra 1880 kommer også Kunstindustrimuseet i Christiania med “Efterlysninger” med ønske om gjenstander til museet. Noen år senere får også Museene i Bergen, Stavanger, Trondheim og Tromsø samt Norsk Folkemuseum slippe til med “Efterlysninger” i almanakken. I almanakken for 1880 kan vi også lese at “Jordbundne Oldsager kjøbes og betales med høie Priser af Rigets offentlige Samlinger: Universitetets Oldsamling i Christiania, Bergens Musæum, Videnskabernes Selskabs Samling i Trondhjem og Musæet i Tromsø”. I almanakken for 1904 er det en tilføyelse om at ønskes en “Gravhoug aabnet eller fjernet bør Meddelelse sendes disse Samlinger, forat de i Tilfælde kan lade Gravningen overvære af kyndige Folk; alene derved kan Ødelæggelse af de fundne Gjenstande undgaaes og nøiagtige Fundoplysninger, som er af den største videnskabelige Betydning, erholdes”. I 1903 ble Osebergskipet funnet.” (Bull 2013)

“Utover 1900-tallet endrer oppsettet av Almanakken seg lite, men det vi kaller temaartikler og andre opplysninger varierer jo med endringene i samfunnet. Det er ikke fullt så mange artikler om jorddyrking, og artiklene om landbruk dreier mot landbrukets økonomi. Folkesykdommen tuberkulose blir tema for flere artikler. Almanakken har informasjon om porto-, telefon- og telegraftakster. Og med bilen kommer opplysninger også om trafikkregler. Almanakken kommer ut også under krigen, men det er betydelige endringer i innholdet fra og med årgang 1941. Oversikten over Kongehusets medlemmer er ikke lenger med, og deres fødselsdager er heller ikke lenger anmerket i kalendariet. Også andre navn og nasjonale merkedager, unntatt Grunnlovsdagen, går ut av kalendariet. Det er nærliggende å tenke at dette skjer for å slippe å ta inn okkupasjonsmaktens merkedager og dens sentrale personers fødselsdager, for eksempel Quislings. Trolig av samme grunn forsvinner også årsoversikter. Fra og med årgang 1946 er Kongehuset, de tidligere markeringene i kalendariet og årsoversiktene på plass igjen i almanakken. Almanakken for 1946 har sågar en femårsoversikt, en oversikt over hendelsene i årene 1939-1944. I tiårene etter krigen fortsetter almanakken å være en publikasjon for kunngjøringer. Porto-, telefon- og telegraftakster finner vi fortsatt inntatt i almanakken i flere tiår fremover.” (Bull 2013)

“I 1967 får vi vår første allmenne folketrygdlov, og i almanakken for 1968 har departementsråden i Sosial- og helsedepartementet en grundig presentasjon av denne loven. I 2011 trådte Pensjonsreformen i kraft, og i 2012-utgaven av almanakken finner vi en presentasjon av Pensjonsreformen.” (Bull 2913)

“For første gang finnes en virkelig omfattende almanakk på norsk. Kunnskapsforlaget gir ut “Aschehoug og Gyldendals Store Norske Almanakk 2006”. Almanakken på 816 sider inneholder mange fakta verd å lure på, om året som gikk og året som kommer. [...] redaksjonen bak Store Norske Leksikon forener krefter for å utgi en almanakk [...] Almanakk i Norge har hittil stort sett vært redusert til den lille “Almanakk for Norge”, utgitt av Universitetet i Oslo. Nå har Kunnskapsforlaget sett seg rundt, og oppdaget et voksende marked for store almanakker internasjonalt. [...] Slike bøker er gjerne på mellom 1000 og 2000 sider, og inneholder særlig fakta om land og folk jorden rundt, i tillegg til astronomi og alt det som er vanlig i mindre almanakker. I tillegg har de et tilbakeblikk på viktige hendelser i året som gikk [...] Klassikeren “Whitaker’s Almanac” opplyste ifjor at folk blir mindre interessert i astronomi og adelskalendre, mens interessen for verdens land, regjeringer og styreformer bare øker og øker, i takt med turismen. Denne delen ser også bra ut i Store Norske Almanakk 2006.” (<https://www.nrk.no/kultur/store-norske-almanakk-1.541218>; lesedato 03.10.18)

“Fortsatt bruker mange almanakkens opplysingar om månefase for å planlegge for vêret. Mange har sjølvsagt nytte av oversikta over flo og fjære. Boka er særleg populær blant jegerar, da det er via stor plass til avgjerder knytt til jakt, fiske og freding. Almanakk for Noreg har hatt ein astronom eller astrofysiker frå universitetet som redaktør heilt frå 1815. Då det kom ein konkurrerande almanakk frå Almanakkforlaget frå 1995 reagerte mange på at den hadde langt mindre astronomisk stoff. Almanakken har tatt til seg mykje anna informasjon gjennom åra, men substansen er fortsatt å finne på himmelen.” (Anne Vaalund i <https://www.muv.uio.no/uio-historie/fag/matematikk-naturvitenskap/fysikk/almanakk-for-noreg.html>; lesedato 16.10.18)

“Almanakk for Norge 2018. Almanakk for Norge har eksistert siden 1644 og har i flere hundre år vært uunnværlig i norske hjem. [...] Årets utgave er utvidet med plansjer over solhøyde i en rekke norske byer, planeten Jupiters måner og tabell for planeten Uranus’ synlighet. Kalendarium med merkedager, oversikter over astronomiske forhold, regler om jakt, fangst og fiske, en minneliste og oversiktskalender for de nærmeste årene er som alltid med. Temaartikkelen i år, *Spanskesyken – de unge og ukjentes epidemi*, er skrevet av professor Finn Erhard Johannessen ved Universitetet i Oslo.” (<https://www.gyldendal.no/Sakprosa/Hobby/Almanakk-for-Norge-2018>; lesedato 17.11.18) Temaartikler har blant annet vært om unionsoppløsningen i 1905 (jubileumsåret 2005), Ibsen (2006), Wergeland (2008) og Bergensbanen (2009).

Den tyske dadaisten Richard Huelsenbeck ga i 1920 ut *Dada-Almanakk* (Borchmeyer og Žmegač 1994 s. 65).

Henriette Schönberg Erken ga på 1930-tallet ut en *Kjøkkenalmanakk* med matoppskrifter dag for dag gjennom året, og med råd og tips for hjem og husholdning. “Henriette Schönberg Erken [...] Husstellærer og kokebokforfatter [...] 1935-39 utgav hun årlig en *Kjøkkenalmanakk* med oppskrifter og menyforslag for hver dag i det kommende år.” (https://nbl.snl.no/Henriette_Schönberg_Erken; lesedato 18.06.18) Utgivelsen i 1939 hadde tittelen *Kriseårets kjøkkenalmanakk 1940*.

Eksempler på spesial-almanakker (forfattere blir ikke alltid oppgitt, fordi de fleste almanakker lages av team); årstallet kan gjelde det første året almanakken ble utgitt:

The Motion Picture Almanac (1929) – om skuespillere, filmer m.m.

Peter Miller: *Ski Almanac* (1979)

Lasse Åberg: *Åbergs almanacka 1989* – han er en svensk grafisk designer, kunstner, skuespiller, filmregissør og komiker; ble utgitt i årene 1986-89

Thomas T. Mackie og Richard Rose: *The International Almanac of Electoral History* (1991) – om valgresultater i den vestlige verden

International Typography Almanac (1991)

Richard og Molly Whittington-Egan: *The Murder Almanac* (1992) – om 101 mordsaker fra hele verden, med lister over sted, metode og motiv for drapene

Craig Harris: *The Leonardo Almanac: International Resources in Art, Science, and Technology* (1992)

The Irwin International Almanac: Business and Investments (1994)

Ivar Aasen-almanakken (1996) – utgitt første gang ved hundreårsjubileet for Aasens død

Haiku World: An International Poetry Almanac (1996)

Gordon Melton: *New Age Almanac* (1999)

Europe: International Almanac (2001)

South Caucasus Literary Almanac (2011) – inneholder prosa og dikt fra Armenia, Ossetia og andre land/områder i denne regionen

‘lai O. T. Oshisanya: *An Almanac of Contemporary and Comparative Judicial Restatements: Annotated With Treatises, Treaties, Statutes, Rules and Commentaries* (2013)

Mark Fishwick og Perrin Towler: *Reeds Nautical Almanac 2017* (2016) – boka er på over 1000 sider

The Nepali Security Sector: An Almanac (2017)

Global Gaming Almanac (2018) – om kasinoer, gevinster m.m.

“Det voksende restaurantmarkedet presset [i Frankrike] frem et behov for offentlig veiledning. 1804 utkom den første gastronomiske guiden, *Almanach des gourmands*, utgitt av Alexandre-Balthazar-Laurent Grimod de la Reynière. Almanakken ble den moderne gastronomiens første kritiske talerør og stemme. Her ble kokker, restauranter, matbutikker og kokebøker vurdert og gjort til gjenstand for seriøs omtale og nådeløs kritisk gjennomgang. [...] Først etter utgivelsen av Grimod de la Reynières almanakker ble det mulig å snakke om gastronomi uten å bli beskyldt for (dødssynden) grådighet.” (*Morgenbladet* 4.–10. mai 2007 s. 33)

Den tyske dikteren Wilhelm Hauff, kjent for sine kunsteventyr, ga i årene 1826-28 årlig ut det han kalte en “eventyr-almanakk”. Tyskeren Lothar Meggendorfer ble berømt for sine barnebøker med popp-opp- og andre spesialeffekter. Ca. 1888 lagde han *Morsom barne-kalender*, som egentlig var en almanakk.

“Almanakk, sjuende sans, avtalebok. Salget av disse stupte på begynnelsen av 2000-tallet, men nå melder flere lokale butikker at den er i ferd med å få en ny vår. [...] Tove Fjeld, butikksjef på ARK Kongsvinger anslår at de fleste som kjøper hos henne er rundt 40 år og litt oppover, men at de yngste er elever på videregående. Hun er også klar på at det ikke er forbeholdt de eldste å benytte seg av en sjuende sans. - Det er klart at vi selger endel almanakker til eldre, men de skiller seg nok ikke ut. Det er hele spennet fra studenter til de godt voksne. [...] Fjeld forteller at det ikke er uvanlig at folk langt på vei lager seg arkiver av almanakker fra flere år tilbake. - Det gjør at de kan gå tilbake og se på hva de har gjort tidligere, og når. Det er lettere enn å gjøre på mobil, og man kan være litt mer detaljert i notatene, sier hun. [...] Den klassiske svarte eller brune almanakken er nok fortsatt den mest populære varianten. Selv om det finnes varianter med mer farger og temaer som strikking, så er størrelse kanskje et vel så viktig spørsmål for folk. [...] Tidligere har det vært vanlig at folk får tilsendt almanakker fra fagforeninger eller forretningsforbindelser, men i år forteller mange at dette har uteblitt. Det gjør at vi har igjen merkbart mindre av almanakker enn på samme tid i fjor.” (<https://www.glomdalen.no/bok/fritid/arbeidsliv/almanakken-pa-vei-tilbake-folk-i-30-ara-kjoper-mest/s/5-19-427636>; lesedato 19.11.18)

Litteraturliste (for hele leksikonet): <https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/litteraturliste.pdf>

Alle artiklene i leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>